

Тернопільський національний економічний університет
кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з аналітичної економіки

на тему:

«Інституційний аналіз банківського сектора »

Студентки 1 курсу групи ЕАм–11

Микитюк Н.В.

Науковий керівник: д.е.н., професор

Козюк В.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

м. Тернопіль – 2017 рік

Зміст

Вступ.....	3
1. Теоретичні засади інституційного середовища банківського сектора.....	4
2. Оцінка функціонування інститутів банківського сектора.....	12
3. Шляхи та перспективи вдосконалення інституційної складової банківського сектора.....	22
Висновки.....	26
Список використаної літератури.....	28

Вступ

У сучасних умовах розвиток банківської системи України є каталізатором розвитку національної економіки, адже діяльність інститутів банківського сектору зумовлює перерозподіл фінансових ресурсів та створює умови для стимулювання інвестицій. У зв'язку з цим особливого значення набуває інституційний розвиток банківської системи, а також формування сприятливого інституційного середовища на ринку банківських послуг, що дозволить підвищити конкурентоспроможність банківської системи. Однак через відсутність ефективного інституційного розвитку, позитивних змін в інституційній системі банківська система України не може реалізувати свій потенціал у частині стимулювання впровадження інновацій, поліпшення діяльності окремих інститутів чи розширення їхніх функцій, створення принципово нових інститутів банківського сектору, що підвищило б його конкурентоспроможність і сприяло економічному розвитку країни.

Об'єктом курсової роботи виступають інститути банківського сектору економіки.

Метою роботи є оцінка функціонування інститутів банківського сектору.

Предметом дослідження виступають теоретичні засади інституційного середовища банківського сектору, ефективність функціонування банківської системи, шляхи та перспективи вдосконалення банківського сектору.

Виходячи з мети курсової роботи сформовані **наступні завдання**:

- Дослідити теоретичні засади інституційного середовища банківського сектору.
- Оцінити ефективність функціонування інститутів банківської системи України.
- Визначити перспективи розвитку та запропонувати шляхи вдосконалення інституційної складової банківського сектору.

1. Теоретичні засади інституційного середовища банківського сектору

Інституційне середовище банківської діяльності – це чіткий упорядкований набір інститутів, що впливають на процеси інституційного банківського регулювання. Вони визначають рівень розвитку відносин у банківській діяльності, правила взаємодії банківських установ з економічними суб'єктами, державними органами та фізичними особами, а також обмеження для банківських установ, які формуються в межах тієї чи іншої системи координації банківської діяльності. Інституційні чинники є визначальними детермінантами функціонування банківської системи [7, 16]. До них відносяться політичні, правові та економічні правила гри, а також соціокультурні чинники.

Так наприклад, В. Сілін [8] розглядає інституційне середовище як окремий інститут вищого порядку, ніж інститути, що його утворюють, та який має конкретну мету свого функціонування. Такий підхід, очевидно, ґрунтується на тому, що всі формальні інститути поділяються на правила нижчого і вищого порядку. Г. Скворцова [9], у свою чергу, аналізує сутність інституційного середовища у вузькому сенсі як особливості (умови) функціонування бізнесу. Більшість науковців розглядають інституційне середовище як сукупність інституцій, які виконують такі важливі функції як: формування умов для фінансової діяльності, визначення поведінки та взаємовідносин у суспільстві, а також підвищення ефективності економіки та якості життя населення [6, с. 26; 11, с. 115; 3, с. 94; 12, с. 100].

Є багато визначень поняття «інститут» (від англ. to institute – установлювати, засновувати). Економісти запозичили це поняття із соціальних наук, зокрема із соціології. Інститутом у соціології називають сукупність ролей і статусів, призначених для задоволення певної потреби. Дефініції інституту можна також знайти в роботах із політичної філософії та соціальної психології. В економічній теорії поняття «інститут» набуває нових відтінків і найбільш часто трактується як правила, дії, механізми, об'єкти, які вважаються нормальними в певному суспільстві і широко використовуються з огляду на зручність, звички,

що склалися, практики поведінки, вживання або обов'язковості застосування (наприклад, податкове законодавство).

У науковій літературі виділяють три види інститутів:

1. Інститути, що пов'язані із суспільними відносинами та існують виключно в діяльності і через діяльність людей.

2. Інститути являють собою певні рамки, що обмежують і впорядковують взаємодію людей. Вони дозволяють організувати громадські відносини.

3. Інститути реалізують зв'язки, полегшують взаємодію. При цьому інститути не мають фізичного сенсу, проте в реальному житті вони проявляються в певних формах. Ураховуючи викладене, у банківській системі можна виділити формальні і неформальні інститути.

Формальні інститути включають формальні інститути-правила (закони, звичаї, традиції, досягнуті угоди, контракти тощо) та інститути-установи (регуляторні органи – Національний банк України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, саморегульовані організації), банки, філії іноземних банків, банківські групи тощо. При цьому «інститути-правила» часто розглядають як «інституції» (від лат. *institutio*) – «настанова, пояснення чогось» і означають, насамперед, особливості управління, механізми, дії правових норм у будь-якій галузі суспільних відносин.

Неформальними інститути-правила включають в себе ділові звичаї і традиції в банківській сфері, усні домовленості тощо.

Інституційне середовище банківської діяльності складається з двох рівнів: макро- і мікросередовища (рис. 1).

Банківське законодавство та нормативно-правова база. Банківське законодавство – це "система всіх упорядкованих певним чином нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері банківської діяльності" [1, с. 58]. Беручи до уваги те, що банки є суб'єктами підприємницької діяльності, вони підпадають під діяння загальних правових принципів. Як загальні закони варто розглядати Конституцію України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України "Про цінні папери і фондову

біржу", укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, міжнародні правові акти. Ці закони встановлюють загальні вимоги до організаційно-правових форм підприємницької діяльності, загальні правила про угоди, їхні форми, умови і порядок укладання, а також загальні норми і обставини відповідальності. Крім того, банківську діяльність регулюють спеціальні акти банківського законодавства, які, з одного боку, повинні відповідати загальним вимогам правового регулювання господарських відносин і конституційним принципам та гарантіям, а з іншого – запроваджують публічно-правові правила і вимоги.

Рис.1 Інституційне середовище вітчизняної банківської діяльності та його елементи

Національний банк України є особливим центральним органом державного регулювання банківської діяльності. З метою ефективного впливу на господарську активність, стримування інфляції та підвищення темпів економічного зростання, він застосовує до комерційних банків інструменти грошово-кредитної політики, найпоширенішими з яких є облікова ставка та норма резервування. За умов інфляції він збільшує облікову ставку і норму обов'язкових резервів. У такому випадку кредит, який отримують комерційні банки, стає дорожчим, що зумовлює збільшення вартості кредиту, який вони

надають суб'єктам господарювання. Внаслідок цього обсяг грошової маси починає скорочуватися, що призводить до стримування обсягів виробництва та зменшення інфляційних процесів. У випадку економічного застою облікова ставка і норма резервування знижуються. Кредит стає дешевшим. Це, своєю чергою, призводить до зростання попиту на нього. При цьому грошові засоби вивільняються, забезпечуючи цим самим розширення виробництва, збільшення зайнятості та зростання темпів інфляції.

Основними функціями Державної податкової адміністрації України (ДПАУ) є контроль за дотриманням банками податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів різних рівнів, державних цільових фондів податків і зборів та інших платежів, передбачених чинним законодавством. Вона формує та веде Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, в якому реєструють банківські установи для набуття ними статусу юридичної особи. ДПАУ в банківській діяльності вживає заходів для боротьби з приховуванням неоподаткованих доходів, відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом, забезпечує виявлення фактів приховування від оподаткування або маскуванню, незаконного походження доходів, їх справжнього характеру і джерел здобуття, місця знаходження і переміщення, розміру та використання. Вона здійснює контроль за проведенням операцій з коштами як у готівковій, так і в безготівковій формах, операцій з рухомим та нерухомим майном, за ввезенням в Україну і вивезенням за її межі грошей у великих розмірах.

Державна митна служба України (ДМСУ) здійснює заходи, спрямовані на забезпечення повноти справляння податків і зборів, зокрема посилення контролю правильності визначення митної вартості товарів, що переміщуються через митний кордон України. Найпоширенішим видом доставки товарів до митниці є застосування фінансових гарантій. При цьому гарантом виступає уповноважений Державною митною службою України банк, який бере на себе зобов'язання щодо сплати митним органам України суми фінансової гарантії у разі порушення перевізником зобов'язання про виконання встановлених умов та

порядку перевезення товарів, які перебувають під митним контролем між митними органами України. Банки зобов'язані надавати митним органам доступ до банківської інформації про валютні операції окремих суб'єктів, діяльність яких перевіряється митними органами.

Діяльність Антимонопольного комітету України (АМКУ) спрямована на забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, зокрема й банківській. На нього покладено функції щодо надання рекомендацій державним органам стосовно здійснення заходів, спрямованих на розвиток банківництва і конкуренції. АМКУ сприяє розвитку добросовісної конкуренції, взаємодіє з органами, що здійснюють регулювання природних монополій тощо.

Основними функціями Державного казначейства України (ДКУ) є організація виконання державного бюджету і державних позабюджетних фондів, здійснення контролю з використанням бюджетних коштів, облік касового виконання бюджету і складання відповідної звітності. Казначейська система виконання бюджету передбачає акумуляцію всіх коштів на єдиному рахунку ДКУ. Казначейство оплачує всі рахунки, які виставляють розпорядники бюджетних коштів, здійснює контроль за виконанням бюджетних повноважень, веде бухгалтерський облік та складання звітності про виконання бюджету. Для касового виконання бюджету ДКУ укладає договори з комерційними банками, які одержують статус уповноважених, у яких відкриваються реєстраційні рахунки всім розпорядникам державних коштів.

До мікросередовища банківської діяльності належать такі інститути: інкасація; зовнішній аудит банків; рейтингові компанії; освіта в банку; фірми, які гарантують безпеку банківської діяльності.

Інкасація – це збирання та доставка коштів до каси установи банку. Інкасацію здійснює підрозділ перевезення валютних цінностей та інкасації коштів установи банку [14].

Зовнішній аудит банків здійснює аудиторська фірма з метою перевірки банківської звітності та іншої інформації про фінансово-господарську діяльність банків. НБУ веде Реєстр аудиторських фірм, які мають право

проводити аудиторські перевірки банків. Аудиторська фірма зобов'язана повідомляти про виявлені порушення і вади в роботі банку, що можуть призвести до його неплатоспроможності та значних втрат регулятивного капіталу.

Рейтингові компанії здійснюють оцінку ступеня надійності банку за результатами його діяльності протягом останніх п'яти років, його місця і ролі в банківській системі України, а також перспектив подальшого розвитку [14]. Рейтингові оцінки, отримання яких відповідно до чинного законодавства є обов'язковим, мають право визначати виключно уповноважені рейтингові агентства або міжнародні рейтингові агентства, які визнані Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Основною метою діяльності фірм, які гарантують безпеку банківської діяльності є усунення можливостей нанесення банку збитків або упущення ним вигоди, забезпечення його ефективної роботи та якісної реалізації операцій і угод. Досягнення цієї мети повинно забезпечуватися виконанням таких завдань: профілактика та запобігання правопорушенням і злочинним посяганням на власність; своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз банку, проведення заходів щодо їх нейтралізації; оперативне виявлення змін і негативних тенденцій у сферах діяльності, інтересів та інформаційної уваги банку, своєчасне реагування елементів його структури на них; виявлення та формування умов, сприятливих для реалізації банком своїх інтересів; послаблення шкідливих наслідків від акцій конкурентів або злочинців з підриву безпеки банку; збереження та ефективне використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів банку.

Освіта в банківських установах. Система розвитку персоналу кожної банківської установи повинна передбачати безперервне професійне зростання і підвищення кваліфікації керівників, фахівців і службовців банку. Навчання банківських працівників на місцях спонукає установи банків до забезпечення їх відповідною матеріально-технічною базою. Водночас банки повинні тісно співпрацювати з навчальними закладами. Для ефективної співпраці у

банківських установах потрібно створювати свої відповідні навчальні приміщення, забезпечені спеціальною літературою, а також філії кафедр. Усе це сприятиме розвитку персоналу банку і допоможе отримувати необхідні знання.

Найповніше сутність інституційного середовища банківської діяльності розкривається у виконуваних ним функціях (рис. 2).

Рис.2 Функції інституційного середовища банківської діяльності

Регуляційна функція полягає в забезпеченні стабільного та безпечного функціонування банків і передбачає розроблення і видання уповноваженими органами нормативно-правових актів, що регламентують банківську діяльність, встановлення вимог і обмежень щодо діяльності банків та надання їм рекомендацій.

Регламентна функція передбачає формування структури та ієрархії управління в банках, а також делегування повноважень певним категоріям працівників і визначення орієнтирів їхньої діяльності.

Інформаційна функція зводиться до надання організаціям і населенню доступу до результатів дослідження банків. За їх допомогою можна краще зрозуміти ризики у банківській системі та, за потреби, змінити поведінку учасників ринку.

Захисна функція передбачає безпеку банківської діяльності та застосування запобіжних заходів на ранніх етапах ознак загрози виникнення фінансової кризи, а також моніторинг і обмеження ризиків у банківській системі та захист інтересів вкладників.

Контрольна функція полягає в здійсненні перевірок банківських установ, їх керівників, контролю з метою дотримання вимог розумного (з оптимальним ризиком) ведення банківської справи, запобігання виникненню кризових ситуацій у роботі, дотримання банківського законодавства та нормативних документів.

Як відомо, інституційне середовище банківської системи включає неформальні (традиційні) норми, політичні (юридичні) правила, економічні правила. Важливою складовою інституційного середовища є відновлення довіри. На рівень довіри до банків впливають чинники макrorівня, спричинені макроекономічною ситуацією у країні, у тому числі наслідками кризи, і мікро-рівня, зумовлені політикою самих банків та специфікою надання банківських послуг [10, с. 38]. Тому слід розробити такі інституції впливу на державному рівні і на рівні банків, які б у кінцевому підсумку сприяли підвищенню довіри клієнтів до банківських інститутів, що стане основою зростання довгострокових депозитів і створить ресурси для кредитування суб'єктів господарювання та економічного зростання.

Отже, інституційне середовище банківської діяльності є її визначальним чинником і складається з низки інститутів, які регулюють банківську діяльність, визначає принципи та умови взаємодії її учасників та забезпечує стабільність і розвиток банківської системи. Стабільні інституційні умови надзвичайно важливі для підвищення стійкості та ефективності банківського сектора. Адже неможливо розвивати надійну банківську систему доти, доки не буде розроблено дієвої нормативно-правової бази, умов для розвитку здорової конкуренції тощо.

2. Оцінка функціонування інститутів банківського сектора

У світлі останніх подій щодо проведення процесу «очищення» вітчизняної банківської системи від неплатоспроможних банків, а також тих, що порушували законодавство з питань легалізації та відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, слід констатувати той факт, що у функціонуванні вітчизняного банківського сектору надзвичайно гостро стоять проблеми непрозорих принципів ведення банківської діяльності, наявність великої кількості схем відмивання грошей, низький рівень менеджменту та відповідальності власників банків, цілеспрямоване банкрутство банків їх акціонерами, недосконало розроблені стратегії розвитку банків, низька якість кредитних портфелів тощо. В результаті політики «очищення» Національного банку України (НБУ), а також через несприятливу економіко-політичну ситуацію в країні відбулося суттєве зменшення кількості банків, які мають ліцензію на здійснення банківської діяльності: станом на 01.07.2016 р. в Україні функціонує 129 банків, кількість яких зменшилася на 20,9% у порівнянні з 01.01.2016 р. та на 30% станом на 01.01.2010 р. У рамках зазначеного процесу у 2015–2016 рр., які виводяться з ринку Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), обсяг зобов'язань перед вкладниками становить близько 56 млрд. грн. [15].

Варто зазначити, що в процесі становлення та розвитку банківництва в економіці України, банки здобули провідні позиції в процесі створення ВВП та забезпечення економічного зростання за рахунок їх здатності трансформувати заощадження в інвестиції. Банкоорієнтована модель побудови фінансової системи вітчизняної економіки була націлена на забезпечення стрімкого економічного зростання, а також структурної переорієнтації економічної системи на інвестиційне зростання, що було характерним для країн – лідерів банкової моделі – Німеччини та Японії. Для економік, в фінансових системах

яких домінує банківська модель, Україна не є виключенням, на сучасному етапі цілком виправданим є процес удосконалення банківської діяльності, пов'язаний з процесами світової трансформації традиційної банківської діяльності. У даному контексті аналітичний огляд сучасного стану функціонування банківського сектору економіки та його ефективності в процесі забезпечення економічного зростання країни набуває великої значимості. Зважаючи на складну політичну ситуацію та економічну невизначеність в Україні, першочергово слід зауважити, що помірне зростання основних показників діяльності вітчизняних банків зумовлене стрімкою девальвацією гривні, яка на тлі великої частки валютних залишків в активах і зобов'язаннях банків, зумовила таке зростання.

За даними щорічного групування банків за розміром активів у 2015 р. в Україні до I групи були віднесені 15 банків, до II – 20 банків, до III – 23 банки, до IV – 122 банки. При цьому частка активів банків залежно від групи в сукупних активах банків в цей період склала: I група – 64% активів, II – 17%, III – 9%, IV – 10% активів. В процесі виведення неплатоспроможних банків III та IV групи з ринку, а також переведення ряду банків II групи у I групу, відбувається поступове збільшення активів банків I групи та їх концентрація по банківській системі. Як результат, станом на 01.07.2016 р. відбулося зростання частки активів I групи до рівня 75% (табл. 1).

Підвищення концентрації активів банків I групи зумовлює зростання ризику розповсюдження системних кризових явищ, які стали причиною великих потрясінь в розвинених економіках під час світової фінансової кризи. Враховуючи таку ситуацію, НБУ було затверджено нову методику визначення системно важливих банків, до яких станом на 01.12.2015 р. було віднесено вісім банків: ПАТ «КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Дельта Банк» (з 02.03.2015 р. визнано неплатоспроможним), АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Промінвестбанк», АТ «Сбербанк Росії». Основними критеріями системної важливості є загальний розмір активів, зобов'язань юридичних та фізичних осіб, системні взаємозв'язки в банківській

системі (об'єм міжбанківського кредитування) та об'єм кредитування найважливіших секторів економіки. У рамках мінімізації системних ризиків у банківській сфері НБУ застосовуватиме до таких банків більш жорсткі вимоги до нормативів ліквідності, кредитного ризику та операцій з пов'язаними особами (згідно Постанови НБУ № 312 від 12.05.2016 р.) [15]. Таку тенденцію можна вважати загальносвітовою, зважаючи на те, що глобальна фінансова криза 2007–2009 рр. та подальше банкрутство системно-утворюючих банків зумовили визначення серед світових спільнот необхідності фундаментальних змін у банківському регулюванні та нагляді, а також умов функціонування великих банків.

Таблиця 1

**Розподіл активів, зобов'язань та власного капіталу за групами банків
згідно класифікації НБУ, млн. грн.**

Групування банків	Активи		Зобов'язання		Власний капітал	
	01.07.16	У % до системи	01.07.16	У % до системи	01.07.16	У % до системи
1 група	976512	75,0	879784,8	73,2	96727,2	96,9
2 група	140013,6	10,8	123600,4	10,3	16413,2	16,4
3 група	77878,2	6,0	65158,1	5,4	12720,1	12,7
4 група	54805,4	4,2	40956	3,4	13849,4	13,9
Усього по платоспроможних банках	1249209,2	95,9	1109499,4	92,3	139709,9	139,9
Неплатоспроможні банки	53041,5	4,1	92893,2	7,7	-39851,6	-39,9
Усього по банківській системі	1302250,8	100	1202392,5	100	99858,3	100

Джерело: побудовано на основі [15]

Досліджуючи активи вітчизняних банків, велике занепокоєння викликає низька якість кредитних портфелів, вагома частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, що засвідчують наявність системної

банківської кризи в Україні. Зростання загальних активів банків станом на 01.01.2016 р. у порівнянні з попереднім періодом відбулося на 8% – до 1502,1 млрд. грн., що зумовлено девальвацією гривні та, відповідно, курсовою переоцінкою активів в іноземній валюті. Детальна структура активів банків в Україні зображена в таблиці 2.

Таблиця 2

Структура активів банків в Україні протягом 2013–2016 рр., млн. грн.

№ з/п	Назва показника	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	Приріст до 01.01.2015, %
I	Активи банків	1 127 192	1 278 095	1316852	1249486	-5,1
	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	1 267 892	1 408 688	1520817	1492087	-1,9
1	Готівкові кошти та банківські метали	30 346	36 390	28337	29 148	2,9
2	Кошти в Національному банку України	33 740	47 222	27554	20 539	-25,5
3	Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках	99 472	78 106	99752	118 911	19,2
4	Кредити надані	815 327	911 402	1006358	939670	-6,6
5	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	8,9	7,7	13,5	18,7	- 3,2 п.п.
6	Вкладення в цінні папери	96 340	138 287	168928	171 638	1,6
7	Резерви за активними операціями банків (з урахуванням резервів за операціями, які	141 319	131 252	204931	244009	19,1

	обліковуються на позабалансових рахунках					
--	--	--	--	--	--	--

Джерело: побудовано на [15]

Кредитний портфель банків, як основа їх діяльності та отримання прибутку, характеризується досить низькою якістю. Протягом 2016 р. клієнтський кредитний портфель зріс на 10,4% – до 1006,4 млрд. грн., що обумовлено не зростанням кредитної активності, а стрімким знеціненням національної валюти. Варто зазначити, що зниження кредитної активності банків є цілком виправданим явищем внаслідок погіршення фінансових можливостей позичальників, падіння купівельної спроможності населення, відсутності фінансових можливостей щодо виплат по заборгованостях. Ці причини стали факторами підвищення ризикованості ведення банківської діяльності в Україні, яка й проявилась через низьку кредитну активність банків.

Ведення політики щодо мінімізації кредитних ризиків підштовхує банки до кредитування виключно фінансово стабільних позичальників, вживаючи більш жорсткі вимоги щодо оцінки кредитоспроможності позичальників в період кризових явищ та загальної економічної невизначеності. Великі банки з налагодженою ресурсною базою потенційно здатні здійснювати кредитування, в той час як інші банки, в світлі складних подій в країні, вимушені призупинити власну кредитну діяльність. Важливо розуміти, що підвищення загального обсягу кредитів, наданих в економіку, відбулося за рахунок збільшення кредитів в іноземній валюті, викликаного зміною обмінного курсу гривні. Фактично кредитування, яке здатне «ввімкнути» вітчизняну економіку, наразі блокується великими економічними проблемами в країні. При цьому, аналізуючи обсяг банківського кредитування в розрізі видів економічної діяльності станом на 01.07.2016 р., 267,5 млрд. грн. (33% від загального обсягу наданих кредитів) надається у оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, 208,5 млрд. грн. (25,7%) – у переробну промисловість (виробництво харчових продуктів, металургійне виробництво тощо) [15]. Такі статистичні дані разом зі зниженням купівельної спроможності

населення сприятимуть суттєвому зниженню обсягів кредитування підприємств сфери торгівлі. Як наслідок, в Україні існує суттєва проблема неефективного перерозподілу та трансформації залучених коштів між різними галузями реального сектору економіки.

Крім того, погіршення фінансового стану позичальників та зниження їх здатності повертати кредити зумовили те, що обсяг негативно класифікованої заборгованості станом на 01.07.2016 р. досяг свого максимального значення і склав 18,7% (станом на 01.01.2016 р. – 13,5%, 01.01.2015 р. – 7,7%) [15]. Варто відзначити, що наразі вітчизняні банки активно проводять реструктуризацію проблемної заборгованості, намагаючись максимально зменшити її обсяг. Зважаючи на критичну політико-економічну ситуацію, можливим є процес доформування резервів під активні операції, що прямо пропорційно матиме вплив на обсяг капіталу банків, необхідність подальших його вливань власниками банків, а також знизить дохідність банківської діяльності.

Значна ризикованість у сфері кредитування, брак ресурсної бази та високий рівень невизначеності у подальшому економічному становищі країни зумовили тимчасову переорієнтацію банків на операції з цінними паперами. За останній рік вкладення в цінні папери зросли на 33 351 тис. грн., або на 24,1% [15]. Також значна зацікавленість банків в здійсненні інвестицій в цінні папери обумовлена збільшенням номінальної вартості ОВДП та можливістю отримувати як кредити рефінансування від НБУ, так і залучати кошти на міжбанківському ринку під заставу державних цінних паперів, що, безумовно, стає інструментом вирішення проблем з ліквідністю та платоспроможністю. Варто зазначити, що зменшення ресурсної бази та збільшення розміру облікової відсоткової ставки (з 04.03.2016 р. облікова відсоткова ставка НБУ складає 30% проти 14% з 13.11.2015 р. та 6,5% з 13.08.2014 р. [15]) зумовлюють зростання відсоткових ставок та подорожчання ресурсів на міжбанківському ринку, що провокує загальне подорожчання кредитних і депозитних операцій та спонукає топ-менеджмент банків до реалізації високо ризикових стратегій з метою збереження довіри наявної клієнтської бази та зацікавлення нової. Крім того,

загальне зростання розміру депозитних та кредитних ставок найчастіше спостерігається в фінансово нестабільних та потенційно неплатоспроможних банках, які у майбутньому визнавалися НБУ як неплатоспроможні та виводилися з ринку. Безумовно, розмір відсоткових ставок не є єдиною причиною банкрутства банків, однак завищення їх ринкового розміру є сигналом до визначення певних проблем в банку, наприклад з ліквідністю.

Загальний обсяг зобов'язань банків України за 2015 р. збільшився на 7,7% і станом на 01.01.2016 р. склав 1 168,8 млрд. грн. [15]. У загальній структурі зобов'язань 35,6% складають кошти фізичних осіб та 22,4% – кошти суб'єктів господарювання. Зростання обсягу зобов'язань вітчизняних банків протягом 2015 р. зумовлене переважно зростанням обсягу коштів суб'єктів господарювання на 11,2% до 261,4 млрд. грн. З огляду на значне зниження рівня довіри вкладників до банківського сектору України, що стало наслідком загострення політичних подій, кошти фізичних осіб скоротилися на 4% – до 416,3 млрд. грн., в той же час строкові кошти фізичних осіб, які фактично є ресурсом для середньострокового та довгострокового банківського кредитування, також зменшилися на 9% – до 319,1 млрд. грн. [15].

Незважаючи на те що в Україні банки практично не залучають довгострокові ресурси з огляду на низький рівень довіри економічних суб'єктів, у 2015–2016 рр. відстежується загальна тенденція до ще більшого скорочення обсягу строкового ресурсу. Так, аналітики Національного рейтингового агентства «Рюрик» зазначають, що причинами безпосереднього вилучення строкового ресурсу з боку суб'єктів господарювання є обмеженість доступу та зростання вартості кредитних ресурсів, що проявляється у необхідності вилучення власних депозитів для фінансування поточної діяльності. Зі сторони фізичних осіб вилучення строкових депозитів є результатом зниження реальних доходів населення за одночасного підвищення рівня інфляції, що приводить до збільшення витрат на споживання. На даному етапі на тлі зниження якості активів та зобов'язань вітчизняних банків, капітал банків фактично дублює таку ж ситуацію, віддзеркаленням чого є зменшення обсягу власного капіталу

протягом 2015 р. на 23,1% – до 148 млрд. грн. (табл. 3). Безумовно, акціонерами банків проводиться активна робота щодо збільшення обсягу статутного капіталу з метою підтримки власного бізнесу: вісім вітчизняних банків збільшили статутний капітал на загальну суму 7,44 млрд. грн. Однак, як зазначалося раніше, доформування резервів за активними операціями накладе свій відбиток на обсязі капіталу банків. Також за рахунок надання недостовірної інформації про реальний фінансовий стан банків та рівень їх платоспроможності дії НБУ направлені на проведення стрес-тестувань з метою визначення, в якому розмірі докапіталізація вітчизняних банків є необхідною. Такі дії регулятора є абсолютно виправданими з позиції мінімізації ризику неплатоспроможності банків та їх здатності ефективно працювати під час активізації кризових явищ. Особливу увагу хотілося б звернути на фінансові результати діяльності банківського сектору економіки України (рис. 3).

Варто зазначити, що в період світової фінансової кризи 2008–2009 рр. за рахунок стрімкого відтоку депозитів, фактичного припинення споживчого та іпотечного кредитування, зниження фінансового стану та платоспроможності представників реального сектору економіки та населення було досягнуто очікуваного збитку від ведення банківської діяльності, який у 2009 р. склав 38,5 млрд. грн. При цьому, беручи до уваги подальший загальноекономічний спад у вітчизняній економіці та виведення з ринку великої кількості банків, збитки банківського сектору економіки за 2015 р. склали 53 млрд. грн. та продовжують зростати: станом на 01.07.2016 р. збиток досяг вражаючого обсягу у 82 млрд. грн. Погіршення якості активів банків є першочерговою і найвагомішою причиною негативного фінансового результату вітчизняних банків, який зумовлює необхідність доформування резервів за активними операціями. Як результат, такі фактори, як погіршення якості активів і зобов'язань, зниження обсягу власного капіталу, збитковість банківської діяльності, зумовлюють те, що показники доходності банків не відповідають гранично визнаному у світі мінімуму: станом на 01.07.2016 р. рентабельність активів (ROA) складає -11,74%, а рентабельність капіталу (ROE) – -157,93% [15].

У таких умовах ключовим питанням залишається зацікавленість як існуючих іноземних інвесторів в продовженні діяльності в банківському секторі економіки України, так і нових, які були б зацікавлені у започаткуванні та веденні бізнесу в Україні. Не дивлячись на стрімке скорочення банків, показник частки іноземного капіталу у статутному капіталу банків скорочується, проте характеризується відносною стабільністю, зокрема, станом на 01.07.2016 р. він складає 31,1% проти 32,5% станом на 01.01.2016 р. та 34% – на 01.01.2015 р. Безумовно, невизначеність в економічному та політичному майбутньому України не сприяє покращенню інвестиційного клімату, що має свій вплив на функціонуванні банківського сектору економіки, активи якого складають 95% активів фінансової системи України.

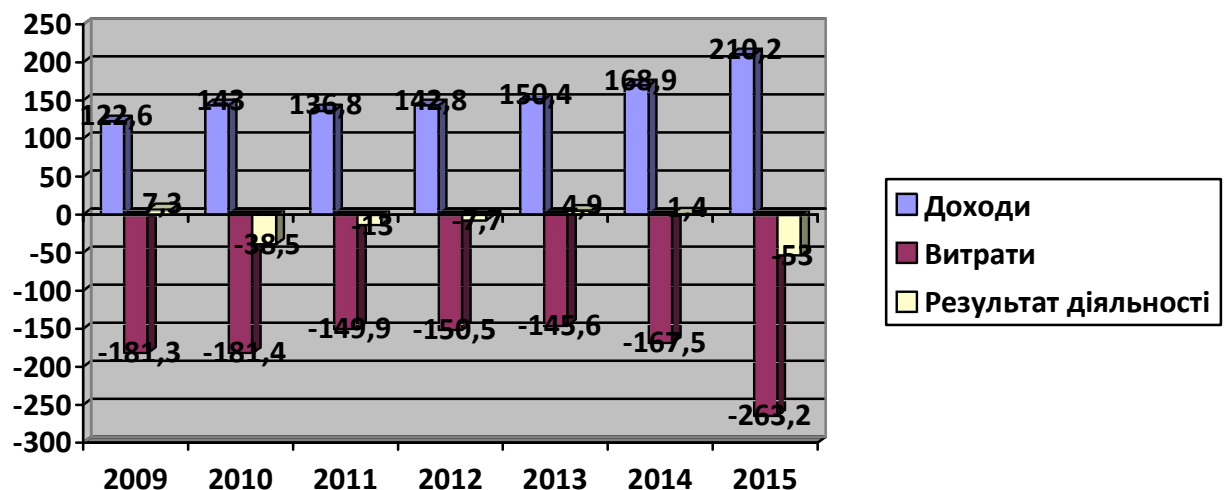

Рис.3. Динаміка доходів, витрат та результатів діяльності банків України протягом 2009–2015 рр., млрд. грн.

В даному контексті вагомим значення набуває рейтингування вітчизняних банків, результати якого є сигналом для інвесторів про надійність та фінансовий стан установи. Варто наголосити на тому, що банки I групи через власну орієнтацію на міжнародні ринки капіталу та прагнення залучити іноземних інвесторів надають перевагу кредитним рейтингам міжнародних рейтингових агентств, зокрема Moody's, Fitch Ratings, S&P. Для банків II, III та IV груп характерним є користування послугами національних рейтингових

агентств, які є достатньо авторитетними для внутрішнього ринку капіталу та менш витратними. Проте, аналізуючи результати кредитних рейтингів вітчизняних банків, до рейтингових агенцій звертаються лише ті банки, які можуть отримати кредитний рейтинг не нижче інвестиційної категорії, що, безумовно, засвідчує низький рівень надійності цієї групи банків, які не бажають отримувати кредитний рейтинг. Слід зауважити, що у світовій практиці банки, як установи залежні від рівня довіри з боку клієнтів та інвесторів, повинні користуватись послугами рейтингування як національних, так і міжнародних рейтингових агентств, а іноді і подвійного рейтингування.

Незважаючи на банкоцентризм вітчизняної фінансової системи, банки фінансують тільки споживчі та поточні потреби суб'єктів економіки за рахунок концентрації короткострокових ресурсів. Як попередньо зазначалося, така ситуація зумовлена низьким рівнем довіри до банків, що і зумовлює занепокоєння населення та суб'єктів господарювання у розміщенні власних ресурсів на довгострокову перспективу. Реальною є ситуація фактично абсолютної відсутності довгострокового фінансування розвитку реального сектору економіки, а також інвестиційного та проектного фінансування тощо. В даному контексті та враховуючи вибір європейського вектору розвитку, необхідно погодитися з вітчизняними вченими в тому, що система фінансового посередництва України, як правило, комерційні банки, оперуючи «короткими» грошима, не сприяють зростанню та стимулюванню економіки.

3. Шляхи та перспективи вдосконалення інституційної складової банківського сектора

Очевидним є те, що інституційне середовище визначає інституційну складову (як приклад, для підвищення прозорості банківської системи необхідним є створення нових інститутів), яка забезпечує стійкий розвиток відносин у сфері банківського сектору, їхню ефективну взаємодію з іншими секторами і узгодження інтересів економічних інститутів.

Здебільшого, інституційна складова включає в себе:

- 1) фінансові інститути (гроші, кредити, податки, ліквідність тощо);
- 2) інститути-організації, що функціонують у банківському секторі;
- 3) державу;

4) неформальні інститути загального порядку, діяльність яких спрямована на забезпечення синергетичного ефекту функціонування фінансового сектору як оптимального поєднання інтересів усіх учасників (довіра).

Історично в Україні склався тип інституційної структури банківського сектору, до основних інститутів якої входить велике число самостійних середніх і малих банків. Упродовж останніх років прослідковується тенденція до зменшення кількості саме малих банків, однак при збереженні тенденції зниження кількості банківських установ за рахунок скорочення малих банків в Україні може скластися тип інституційної структури банківського сектору, що включає обмежене коло великих банків із широкою філійною мережею.

Укрупнення банків та зменшення їхньої кількості, відповідно до економічної теорії, є природним процесом, що дозволяє банківському секторові забезпечити економію на масштабних опрацюваннях інформації про позичальників, мінімізувати ризики, витрати на інвестування і розміщення активів.

У контексті становлення банківської системи її інституційний розвиток пов'язаний, по-перше, із формуванням фінансових інститутів, які наділені

відповідними функціями, повноваженнями, правилами поведінки, та їхнім взаємозв'язком, що визначає архітектуру і модель фінансової системи.

Ураховуючи те, що банківська система є складовою фінансово-економічної системи держави, її інституційний розвиток також визначає роль і місце фінансового сектору в цій системі та умови взаємодії з реальним сектором економіки.

Доцільним є застосування прикладу Польщі щодо підвищення прозорості банківської системи шляхом створення кредитних бюро і бюро економічної інформації, а також інституту банківського арбітра [4, с. 149–150]. Попри те, що в Україні діє чотири бюро кредитних історій, створених на добровільних засадах банками, страховими, інвестиційними компаніями тощо, вважається, що для вдосконалення інституційної системи банківського сектору назріла необхідність створення єдиного державного органу «Бюро кредитних історій», у рамках якого має бути зібрано досьє на всіх позичальників, що визнані винними в судовому порядку в неповерненні кредитних ресурсів банківській системі. Це своєрідна банківська люстрація, притаманна європейській практиці, де відомості про всіх позичальників кредитів від 100 тисяч євро зберігаються в централізованій базі даних. Шахраї мають бути відлучені від банківських ресурсів у майбутньому. Ці заходи мають стати перепорою на шляху безкарного розкрадання банківських ресурсів. До речі, інформаційно-аналітична система «Реєстр позичальників», створена Національним банком України 2001 року, містить неповну інформацію про поганих позичальників, оскільки участь у ній банків є добровільною на договірних засадах.

Слід зауважити, що в інституційній структурі банківської системи України взагалі відсутній такий важливий інститут, як «бюро економічної інформації». Подібні структури є в інших державах світу, в тому числі в більшості країн Європейського Союзу [4, с. 149–150].

Також для вирішення суперечливих питань у банківській сфері доцільно створити в Україні інститут банківського арбітра – омбудсмена, уповноваженого розглядати скарги. Від наявності такого інституту виграють

усі зацікавлені органи: суди не будуть перевантажені дрібними справами, а банки збережуть репутацію. При цьому обидві сторони не здійснюють витрат, пов'язаних із судовими процесами. Але лише на конкурентному ринку можна говорити про реальну доцільність створення фінансового омбудсмена, а такий ринок в Україні поки що не сформовано.

В Україні доцільно створити службу фінансового омбудсмена у формі громадської організації, котра б утримувалася за рахунок внесків фінансових установ [5, с. 94–95]. Омбудсмен має також відігравати роль своєрідного компенсатора дефіциту інформації про фінансові продукти, провідника позитивних сигналів для учасників ринку, особливо населення, надавати роз'яснення клієнтам банків у межах своєї компетенції, але не може замінювати органи регулювання або суди. Створення таких принципово нових інститутів в інституційній структурі банківської системи України дасть змогу підвищити рівень довіри до банківської системи, знизити моральний ризик, поліпшити ефективність законодавчого регулювання, зменшити кількість скарг клієнтів, підвищити ефективність і конкурентоспроможність банківської системи України.

Інституційний розвиток банківської системи пов'язаний також із підвищенням прозорості діяльності її інститутів та системи загалом. Якщо фінансову (тобто кількісну) інформацію банки розкривають у достатньому обсязі, то частина не фінансової (якісної) інформації, зокрема стратегії управління ризиками і параметри ризиків, концентрація ризиків, оцінка фінансових інструментів, практично не розголошується. Таким чином, Національний банк України у сфері підвищення прозорості банківської системи повинен проводити цілеспрямовану політику щодо внесення інституційних змін і доповнень у нормативні акти, що регулюють банківську діяльність, з метою зобов'язання банків більш повно розкривати інформацію фінансового і не фінансового характеру [2, с. 121].

Поліпшенню інституційного середовища сприятиме вдосконалення системи гарантування вкладів населення. При цьому можуть бути запропоновані різні

варіанти, зокрема: розширення системи страхування депозитів не тільки фізичних, а й юридичних осіб, зокрема підприємств малого та середнього бізнесу. Також для підвищення ефективності системи страхування банківських вкладів в Україні та мінімізації морального ризику слід розробити механізми стримування морального ризику з боку банкірів і вкладників, а також розробити та впровадити інституції щодо персональної відповідальності керівників банків за порушення стандартів корпоративного управління [13, с. 34].

Серед основних підходів до формування зазначеного інституційного середовища, на мій погляд, доцільно виділити наступні:

- ✓ фундаментом формування ефективного інституційного середовища економіки України повинні стати такі поняття як: моральні цінності, довіра, справедливість, чесність, надійність, закон, норми, правила, стандарти, економічне зростання, добробут населення, стимули;
- ✓ основною задачею інституційного середовища є досягнення взаємовигідного співробітництва між учасниками інноваційного процесу банківської системи, а саме: між формальними інститутами та банками, між формальними інститутами та суспільством, між банком та його клієнтами.

Узагальнивши вищесказані визначення, пропоную розглядати інституційний розвиток банківської системи як кількісні, якісні та структурні зміни інституційної системи банківського сектору, що відбуваються під впливом інституційного середовища і приводять до досягнення якісно нового стану (властивості) системи й отримання позитивного економічного ефекту.

Безумовно, такий позитивний економічний ефект знаходить свій прояв у сприянні банківської системи економічному піднесенню країни, тому що як найбільший сектор фінансової системи вона, безумовно, впливає на зростання національної економіки. Що розвинутіша, ефективніша і стабільніша банківська система, то стабільніший і динамічніший розвиток економіки в цілому.

Висновки

Варто зазначити, що на сучасному етапі особливого значення набуває пошук дієвих механізмів та інструментів, які допоможуть забезпечити розбудову економіки України, що, відповідно, стане ефективним важелем у забезпеченні як перерозподілу фінансів, так і підвищенні рівня соціального становища населення України. В даному випадку інститутам фінансового посередництва, а особливо банківському сектору, необхідно повною мірою забезпечити процес залучення заощаджень та їх подальшої трансформації в інвестиції. При цьому актуальним є вирішення проблеми відтворення «довгих» грошей. Безумовно, в такому контексті абсолютно необхідною є супутнє удосконалення як грошово-кредитної, так і фіскально-бюджетної політики країни, зменшення рівня корупції та тінізації економіки країни. Банківський сектор економіки України, який буде характеризуватись не повною універсалізацією, а співіснуванням ефективних універсальних та спеціалізованих банків, матиме виключно позитивний вплив на стимулювання розвитку вітчизняної економіки, налагодження сприятливого макроекономічного клімату, що відзначиться на інвестиційній привабливості країни та підвищенні кредитних рейтингів, політики уряду щодо стимулювання довгостроково фінансування, а також довіри суб'єктів економіки.

Загалом банківська система України розвивається відповідно до поточних вимог економічної ситуації у країні, але водночас потребує вдосконалення своєї інституційної системи з метою підвищення конкурентоспроможності, забезпечення прогресивного інституційного розвитку і сприяння економічному розвитку країни, тому можна виокремити такі рекомендаційні зміни в інституційному середовищі та інституційній складовій банківської системи України, які б сприяли сталому розвитку банківської системи та економіки в цілому відповідно до поточних потреб:

- розроблення інституцій впливу на підвищення довіри клієнтів до банківських інститутів;
- удосконалення системи гарантування вкладів населення задля зниження морального ризику і забезпечення фінансової стабільності банківської системи України;
- підвищення прозорості діяльності інститутів банківської системи шляхом внесення інституційних змін і доповнень у нормативні акти НБУ, а також шляхом створення кредитних бюро, бюро економічної інформації й інституту банківського арбітра за досвідом більшості країн Європейського Союзу;
- створення в Україні нової ланки банківських установ – кооперативних, спеціалізованих і регіональних банків, упровадження фінансових інновацій;
- реформування Національного банку України та підвищення рівня його незалежності.

Отже, економічні, соціальні та політичні виклики у вітчизняній економіці мають започаткувати процес удосконалення функціонування банківського сектору економіки за рахунок створення безпечних, легітимних і транспарентних умов ведення банківництва, що стане реальним фундаментом відносин між банками, населенням, представниками реального сектору економіки та державою. Безумовно, ці відносини мають будуватися на довірі та відповідальності в процесі отримання максимального результату з максимально допустимим рівнем ризику.

Список використаної літератури:

1. Безклубий І.А. Операції банку та класифікація цивільних право чинів у банківської діяльності / І.А. Безклубий // Право України. – 2012. – № 6. – С. 57-61.
2. Диба Л. М. Шляхи підвищення ефективності роботи банківської системи України в умовах євроінтеграційних процесів / Л. М. Диба // Економічний вісник університету. – 2015. – № 24/1. – С. 118–123.
3. Коваленко Ю. М. Сутність інституційного середовища фінансового сектору економіки / Ю. М. Коваленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1 (23). – С. 92–97
4. Корнилюк Р. В. Наслідки експансії іноземних банків у національні банківські системи / Р. В. Корнилюк // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», 2010. – Вип. 28. – С. 148–155.
5. Котляревський Я. В. Роль інституту банківського обудсмена у підвищенні довіри клієнтів до банків / Я. В. Котляревський, Г. О. Панасенко // Фінанси України. – 2015. – № 11. – С. 88–95.
6. Манцуров І. Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки : монографія / І. Г. Манцуров. – Київ : НДЕІ, 2011. – 655 с.
7. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт : пер. з англ. І. дзюб. – К. : Вид-во "Основи", 2015. – 198 с.
8. Силин В. В. Институциональная экономика / В. В. Силин, Н. М. Улицкая. – Москва : Моск. акад. рынка труда и информ. техн. 2012. – 82 с.
9. Скворцова Г. Структурные и институциональные факторы экономического роста / Г. Скворцова // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 3. – С. 73–81.

10. Сомик А. В. Чинники довіри до банків в Україні / А. В. Сомик // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 2 (35). – С. 37–42
11. Турчіна С. Г. Теоретичні підходи до аналізу зв'язку інституційного середовища з інноваційною діяльністю / С. Г. Турчіна // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Суми, 2012. – Вип. 3 (51). – С. 114–117. – (Серія «Економіка і менеджмент»).
12. Чубарь О. Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку / О. Г. Чубарь // Науковий вісник Ужгородського університету. – Ужгород : Ужгородський національний університет, 2013. – Вип. 3 (40). – С. 98–104. – (Серія «Економіка»).
13. Шкляр А. І. Функціональні проблеми системи гарантування вкладів в Україні та шляхи їх вирішення / А. І. Шкляр // Економіка України. – 2016. – № 2 (651). – С. 28–43.
14. Постанова Правління НБУ від з грудня 2003 р., № 520 "Про затвердження інструкції з організації перевезення валютних цінностей та інкасації коштів в установах банків України". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.rada.gov.ua>.
15. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.